

Nr 330

Av herr **Holmberg m. fl.**, *angående vissa arbetsmarknadspolitiska åtgärder.*

(Lika lydande med motion nr 407 i Andra kammaren)

Läget på arbetsmarknaden har under de senaste åren undergått en radikal försämring. Första hälften av 1960-talet präglades av hög efterfrågan på arbetskraft och inom många områden rådde brist. Ännu för två år sedan var denna markant inom vissa sektorer medan andra områden hade överskott på arbetskraft. Arbetsmarknadspolitiken inriktades främst på att genom olika rörlighetsfrämjande åtgärder utjämna den bristande balansen mellan områden med överskott och områden med underskott på arbetskraft.

Under hösten 1965 började konjunkturdämpningen och denna har fortsatt och accentuerats under 1966 och 1967. Det stigande antalet arbetslösa visar den starka försämring som ägt rum. I december 1966 var antalet på arbetsförmedlingarna anmälda arbetslösa något över 32 000. I december 1967 hade antalet stigit till 43 000 och i januari i år till 64 000. Av dessa var omkring 55 000 arbetslöshetsförsäkrade. Samtidigt sysselsattes i beredskapsarbete, arkivarbete och på omskolningskurser ca 50 000. Det totala antalet i egentlig mening arbetslösa uppgår sålunda för närvarande till omkring 114 000 personer.

Dessa siffror säger emellertid inte allt om det verkliga läget på arbetsmarknaden. Samtidigt finns nämligen en stor dold arbetslöshet. Inom arbetsmarknadsstyrelsen finns ej statistik på detta område. Statistiska centralbyrån gör emellertid kvartalsvisa undersökningar om den latent arbetslösheten, d. v. s. rörande personer som skulle ha sökt arbete om de ansett sig kunna få lämpligt arbete på bostadsorten. Enligt senast gjorda undersökning skulle antalet arbetsvilliga uppgå till nära 135 000 varav 24 000 skulle åta sig arbete mer än 35 timmar i veckan. I denna grupp var nära 10 000 gifta kvinnor.

Även familjedaghemsutredningen har i sitt betänkande 1967 tagit upp frågan om arbetslösheten bland kvinnor. Enligt en av utredningen gjord intervjuundersökning skulle 208 000 kvinnor med barn upp till tio år gamla åta sig förvärvsarbete utom hemmet om barntillsynen kunde ordnas på ett tillfredsställande sätt. Den officiella arbetslöshetsstatistiken säger sålunda långt ifrån allt om det verkliga läget på arbetsmarknaden.

Under tidigare konjunkturdämpningar har tjänstemännen endast i ringa utsträckning drabbats av arbetslöshet. Även i detta avseende har en radikal försämring

inträtt. I oktober 1967 utgjorde antalet arbetslösa tjänstemän ca 4 000. Enligt arbetsmarknadsstyrelsens uppfattning är trenden även för denna kategori klart uppåtående, och styrelsen räknar med att ca 5 000 tjänstemän kommer att beröras av någon form av arbetsmarknadsutbildning under innevarande budgetår.

Utvecklingen på arbetsmarknaden tyder dessvärre icke på någon snar vändning till det bättre. Antalet varsel om personalinskränkningar och det antal arbetstagare som berörs därav har ökat starkt. Ännu 1964 utgjorde antalet arbetstagare som berördes av varsel endast 4 300. Under 1966 steg antalet till 20 700 för att under 1967 ytterligare stiga till 24 500. Nya företagsnedläggelser och driftsinskränkningar har även under början av detta år aviserats. Känslan av otrygghet och oro för framtiden sprider sig även till dem som har sitt arbete kvar. En starkt restriktiv ekonomisk politik i andra länder kan komma att ytterligare påverka läget i Sverige i negativ riktning.

Det råder enighet om att arbetsmarknadspolitikens uppgift är att sätta in effektiva åtgärder för att bereda den friställda arbetskraften ny sysselsättning. Detta får dock icke undanskymma att det i stor utsträckning rör sig om åtgärder på kort sikt för att så snabbt som möjligt lösa akuta svårigheter. Beredskapsarbeten är icke alltid i verklig mening produktiv och lönande sysselsättning. Oaktat dagsverkskostnaderna under senaste år sjunkit är de alltså betydande. Omskolning ökar givetvis vederbörandes förutsättningar och möjligheter att erhålla ett väl avlönat och meningsfullt arbete, men garantier kan icke ges för att så blir fallet. Även om det alljämt råder brist på viss arbetskraft så torde denna brist icke vara av sådan omfattning att den kan suga upp den friställda arbetskraften inom andra delar av näringslivet. Vid sidan av den arbetsmarknadspolitik som främst syftar till att möta akuta störningar och balansrubbingar på arbetsmarknaden är det angeläget att anlägga ett längre perspektiv på arbetsmarknadsproblemen.

1. Allmän arbetslöshetsförsäkring

Ett grundläggande ekonomiskt skydd behövs för den tid då någon på grund av arbetslöshet saknar annan inkomst. Ett stort antal arbetstagare är redan försäkrade genom organisationernas arbetslöshetskassor, varigenom medlemmarna kan komma i åtnjutande av frivillig arbetslöshetsförsäkring. Statsbidrag utgår till kassorna, bl. a. i förhållande till utgivna understöd vid arbetslöshet. Men det är alljämt många som inte är arbetslöshetsförsäkrade. Enligt 1960 års arbetslöshetsförsäkringsutredning, som framlade sitt betänkande 1963, var totala antalet arbetstagare 2,8 miljoner. Av dessa var drygt 1,3 miljon, eller 48,5 %, försäkrade, medan 1,4 miljon saknade försäkring. Av de icke försäkrade var drygt 600 000 fackligt organiserade varav 132 000 i fackorganisation med arbetslöshetskassa och 500 000 i fackorganisation utan arbetslöshetskassa. Icke organiserade och samtidigt oförsäkrade uppgick till 815 000, varav 615 000 arbetade inom yrkesområden med möjlighet att ansluta sig till arbetslöshetskassa, medan 200 000 tillhörde yrkesområden utan arbetslöshetskassa. Anslutningen till arbetslöshetskassorna har sedan dess ökat, och antalet medlemmar var den 30 juni 1967 1 667 000.

Utredningen konstaterade, att då arbetslöshetskassor i stort sett finns inom de yrkesområden där nämnvärd arbetslöshetsrisk förekommer är försäkringens effektivitet betydligt större än vad ovan angivna procenttal kan antyda. Den övervägde bildandet av en erkänd arbetslöshetskassa, som skulle stå öppen för alla arbetstagare tillhörande yrkesområden, inom vilka kassa saknades. Drivandet av en sådan allmän kassa skulle dock vara förenat med såväl administrativa svårigheter som kostnader av en storleksordning, som ej skulle stå i rimlig proportion till det sannolikt förhållandevis ringa antal arbetstagare som kunde förväntas ansluta sig. Med säkerhet skulle åtskilliga personer med arbetslöshetsrisk stanna utanför försäkringen. Detta framgick för övrigt av gjorda undersökningar.

För sin del kunde utredningen icke förorda att en allmän frivillig arbetslöshetskassa bildades för grupper som står utanför den nuvarande arbetslöshetsförsäkringen. En sådan lösning vann icke heller någon större anslutning vid remissbehandlingen. Utredningens slutsats blev att enda utvägen att öppna arbetslöshetsförsäkringen för alla var att göra den obligatorisk, men några förslag härom framlades icke. I flera remissyttranden utvecklades emellertid denna tanke ytterligare, och därvid ansågs att en obligatorisk försäkring borde införas eller i vart fall utredas.

Införandet av en allmän arbetslöshetsförsäkring ställer en rad problem som kräver ingående utredning och noggranna överväganden. Vi inskränker oss till att ange några av de frågor som måste lösas: de nuvarande frivilliga arbetslöshetskassornas ställning i ett allmänt försäkringssystem — denna ställning får på intet sätt försämras — försäkringens eventuella uppdelning på grundskydd och tilläggsförsäkring, vilken inkomstnivå som skall försäkras, vilka kriterierna skall vara för att anses som arbetslös, kvalifikationsgrund för ersättning, samordning med andra socialförsäkringar och befintliga kassor, vilka eller vilken myndighet som skall administrera försäkringen, vilka kategorier som skall anslutas, karenstid, ersättningstidens längd, finansiering och fondering, samordning med arbetsmarknads-politiska åtgärder m. m.

Den 1966 tillsatta KSA-utredningen har enligt direktiven att överväga även någon form av obligatorisk arbetslöshetsförsäkring därest utredningen skulle finna att en sådan behövs. Därvid skall i så fall också samordningen med den nuvarande frivilliga försäkringen undersökas. Dessutom bör utredningen undersöka om inte i ett sådant system bör kunna införas också andra grupper, t. ex. småbrukare, fiskare och andra småföretagare, vilka på grund av rationalisering, företagsnedläggning eller andra speciella skäl ställs utan möjlighet att erhålla sysselsättning. Även finansieringsformerna ingår självfallet i utredningens uppdrag liksom problem av försäkringsteknisk natur.

Det kan här erinras om att obligatorisk arbetslöshetsförsäkring infördes i Norge redan 1939.

Vi vill understryka angelägenheten av att utredningen bedrivs med all tänkbar skyndsamhet och att erforderlig expertis ställes till utredningens förfogande så att resultatet kan föreläggas riksdagen inom en nära framtid.

2. Avgångsbidrag

För närvarande finns på grund av kollektivavtal mellan Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen ett system för sådana bidrag till personer som utan egen förvållan nödgas lämna den anställning han innehaft minst 10 år och som uppnått 50 års ålder. Lägre levnadsålder kan ge rätt till bidrag om levnadsåldern plus anställningsåren uppgår till minst 65 år, exempelvis 40 levnadsår plus 25 anställningsår. Överenskommelsen innebär att företagen till en särskild fond inbetalar en försäkringsavgift som för närvarande uppgår till 17 kronor per årsarbetare. Fonden förvaltas och disponeras av en nämnd där SAF och LO är representerade.

Avgångsbidrag ges dels med 100 kronor per anställningsår och dels med ett särskilt belopp som stiger med ökande levnadsålder och vars storlek bestäms i varje enskilda fall med hänsyn till svårigheterna i samband med avskedandet. Enligt beslut av 1967 års riksdag skall avgångsbidraget till större del vara skattefritt.

Avgångsbidraget motiveras av det inkomstbortfall som en omställning till ett nytt arbete ofta medför. Önskemålet att varje individ skall ha rätt till vad man brukar kalla meningsfull sysselsättning gör det angeläget att en friställd person, särskilt om han nått viss högre ålder, beredes andrum att söka en anställning som verkligen passar honom och ej tvingas acceptera första bästa erbjudande. Rätt till avgångsbidrag enligt nämnda kollektivavtal avser blott dem som faller under avtalet. Det är önskvärt att detta system vidgas till att omfatta även andra grupper. Lagstiftning härom bör enligt vår mening dock icke ifrågakomma. Lagfästa regler kan antas komma att medföra att bidraget blir fixerat och maximerat utan hänsynstagande till olika yrkesgruppers skiftande förhållanden och anställningsformer. Det bör främst vara en angelägenhet för arbetsmarknadens parter att genom förhandlingar finna de lämpliga lösningar och former för ett system som omfattar även andra grupper, vilka icke träffat avtal härom. Det finns emellertid stora grupper oorganiserade arbetstagare vilka icke har möjlighet att genom avtal bli delaktiga av avgångsbidrag. Det torde ligga inom ramen för KSA-utredningens uppdrag att söka finna ett försäkringssystem liknande det ovan refererade eller andra former varigenom även icke avtalsbundna grupper kan tillerkännas avgångsbidrag. Vi föreslår att KSA-utredningen tar upp denna fråga till övervägande.

3. Omskolning

Högerpartiet har såväl i partimotioner i anledning av Kungl. Maj:ts proposition 1966 angående arbetsmarknadspolitiken som i partimotion i anslutning till Kungl. Maj:ts proposition 1967 angående en statlig investeringsbank understrukit angelägenheten av att företagen stimuleras till insatser på vuxenutbildningens område. Många som nu går den administrativt krångligare och för samhället kostsammare vägen över anpassningskurser, helt bekostade av staten, skulle kunna utbildas direkt av företagen och därigenom snabbare få en produktiv arbetsuppgift. En av företagen själva bedriven utbildning skulle smidigare kunna anpassas till produktionens och teknikens krav och bibringa de utbildade aktuella yrkeskunskaper.

Denna linje förordades av 1960 års arbetsmarknadsutredning. Utbildningen skulle bedrivas enligt av parterna fastställd plan antingen i kursform eller direkt på arbetsplatsen, och bidraget till företagen skulle utgå med 2 kronor per elev och närvarotimme. I sina petita för budgetåret 1968/69 har arbetsmarknadsstyrelsen återigen understrukt värdet av denna form av utbildning.

Behovet av utbildning är i själva verket av sådan storleksordning att det av flera skäl är nödvändigt att en del därav kan tillgodoses på annat sätt än genom utbyggnad av den särskilda kursverksamheten. Styrelsen anser sig för den skull på nytt böra aktualisera tanken på en väsentligt ökad företagsutbildning enligt de riktlinjer som arbetsmarknadsutredningen på sin tid föreslog. De skäl som utredningen anförde har alltjämt aktualitet.

Arbetsmarknadsstyrelsen föreslår att bidraget höjs till 3 kronor per timme och elev och att utbildningen skall begränsas till sådan personal som behöver nyrekryteras men som i samband därmed behöver omskolning eller kompletterande utbildning. Vidare skulle den kunna användas för sådana redan anställda, som på grund av ändringar i produktionen löper risk att bli arbetslösa och för vilka omskolning bedöms som erforderlig. Vi föreslår att arbetsmarknadsutredningen och arbetsmarknadsstyrelsens väl motiverade förslag i denna del förverkligas.

I det föregående har vi understrukt angelägenheten av att omskolningsverksamheten i ökad utsträckning bedrivs inom företagen. Vi har även förordat arbetsmarknadsstyrelsens förslag om bidrag till sådan utbildning. För att stimulera företagen i detta avseende bör möjligheter beredas företagen att skattefritt avsätta medel till särskilda utbildningsfonder, avsedda att tagas i anspråk i samband med förutsedda eller pågående strukturförändringar i företagen och särskilt i lägen då dessa förutsättes leda till friställning av arbetskraft. Kungl. Maj:t bör snarast för riksdagen framlägga förslag om härför erforderliga ändringar i skatteförfattningarna.

4. Den äldre arbetskraften

Förskjutningen i befolkningens sammansättning har accentuerat de särskilda problem som sammanhänger med den äldre arbetskraftens anpassning till förhållanden på arbetsmarknaden. Vid driftinskränkningarna är det i främsta rummet den äldre arbetskraften som råkar i svårigheter. Problemen är i stort sett desamma i flertalet västeuropeiska länder. Att placera dessa äldre på omskolningskurser stöter på många svårigheter. Däremot har det visat sig lättare att placera dem i företagsutbildning. Det är en praktisk och smidig utbildningsform som siktar till bestämda arbetsuppgifter i det företag som ordnar utbildningen.

Vi anser det väsentligt att denna verksamhet uppmuntras. Även härvidlag anser vi att man skulle kunna stimulera verksamheten genom att bereda företagen möjligheter till skattefri avsättning till fonder inom företagen för de kostnader som är att hänföra till denna form av omställningsverksamhet samt för investeringar i och drift av skyddade verkstäder. Vid uttag från fonden bör AMS fungera som till-

ståndsgivare. Förslag till erforderliga författningsändringar bör snarast föreläggas riksdagen.

För den äldre arbetskraften kan nuvarande pensionsbestämmelser innebära vissa olägenheter. Enligt lagen om allmän försäkring kan en försäkrad erhålla folkpension i form av ålderspension för tid före den månad, under vilken han fyller 67 år, dock tidigast från och med den månad då han uppnår 63 års ålder. Samma rätt föreligger beträffande tilläggs-pension i form av ålderspension under förutsättning att den försäkrade har det erforderliga antalet pensionspoäng. Förtida pensionsuttag medför emellertid en reducering såväl beträffande folkpension som tilläggs-pension med 0,6 procent för varje månad som, då pensionen börjar utgå, återstår till den månad, under vilken den försäkrade fyller 67 år. Om en försäkrad tar ut förtida pension vid tidigast möjliga tidpunkt reduceras sålunda pensionsbeloppet med 28,8 procent och detta lägre belopp blir sedan gällande livet ut. Det finns fall då omskolning eller andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder icke kan tillämpas och där förtida pension kan vara enda möjligheten att ge vederbörande en rimlig försörjning. Men nuvarande reduktionsregler lägger hinder i vägen härför. Bestämmelserna bör enligt vår mening ändras så att möjligheten till förtida pension står öppen för arbetskraft som icke kan beredas annan sysselsättning. Denna fråga bör tas upp av KSA-utredningen.

5. Varsel vid driftinskränkningar

För att göra det möjligt för arbetsmarknadsorganen att så snabbt som möjligt sätta in effektiva åtgärder vid företagsnedläggelser och driftinskränkningar bör dessa organ så tidigt som möjligt informeras om förestående omläggningar inom företagen. Någon i lag fastställd skyldighet för företagen att varsla om inskränkningar föreligger inte, men sedan 1952 finns överenskommelser mellan arbetsmarknadsstyrelsen och vissa arbetsgivar- och näringsorganisationer att i god tid — senast två månader före nedläggande eller inskränkningar i driften — lämna meddelande till arbetsmarknadsmyndigheterna om planerade åtgärder. Det har ifrågasatts om inte varseltiden borde förlängas och bli föremål för lagstiftning. Frågan prövades av 1960 års arbetsmarknadsutredning, som konstaterade att den frivilliga överenskommelsen i stort sett fungerat tillfredsställande. Utredningen framhöll dessutom att erfarenheterna pekade på att företagen i allmänhet var angelägna att meddela varsel om driftinskränkningar tidigare än enligt överenskommelsen.

I statsverkspropositionen framhåller chefen för inrikesdepartementet att erfarenheterna varit goda av nuvarande överenskommelser om varsel vid nedläggningar och större driftinskränkningar. Departementschefen har tagit kontakt med arbetsmarknadens parter i syfte att få till stånd en översyn av reglerna. Förhandlingar pågår mellan arbetsmarknadens parter och arbetsmarknadsstyrelsen. Styrelsen har även för sin del framhållit att tendensen synes vara att väsentligt förlänga varseltiderna utöver dem som förutsatts i nu gällande överenskommelser. Då hänsyn måste tas till många olika faktorer torde det inte vara lämpligt att fixera generella

tidsgränser för varsel. Det bör ankomma på parterna och arbetsmarknadsstyrelsen att genom förhandlingar träffa överenskommelser som ger utrymme för anpassning till skiftande förhållanden och förutsättningar.

6. *Analys av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna*

Anslagen till arbetsmarknadspolitiska åtgärder uppgår för budgetåret 1968/69 till 1,5 miljard kronor. De har under de senaste åren företett en stark ökning. Det blir mot denna bakgrund allt viktigare att en ingående analys företages rörande effekten och effektiviteten av de vidtagna åtgärderna i relation till kostnaderna. Vissa begränsade undersökningar har gjorts för att belysa exempelvis sysselsättningsförhållandena för personer som deltagit i nybörjar- och omskolningskurser. Undersökningar har även gjorts för att klarlägga hur det gått för de personer som i samband med flyttning erhållit bidrag. Dessa undersökningar gjordes emellertid i början av 1960-talet.

Vi finner det angeläget att en sammanfattande undersökning göres av särskild expertis för att få underlag för en bedömning av resultatet och effektiviteten av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. Det blir därigenom möjligt att sätta in utgifterna i sitt samhällspolitiska sammanhang. I propositionen 1966 angående riktlinjer för arbetsmarknadspolitiken uttalade departementschefen att han hade för avsikt att bl. a. med hänsyn till de betydande belopp som staten ger ut för omskolning närmare överväga hur en belysning kan erhållas av verksamhetens effekt. Enligt vår uppfattning bör, som ovan nämnts, en sådan belysning icke inskränkas till omskolningen utan omfatta hela fältet av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. Vi föreslår sålunda att en sådan analys och undersökning kommer till stånd.

Under återopande av vad vi ovan anfört hemställas,

- att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa
- att KSA-utredningen får i uppdrag att undersöka möjligheterna och formerna för ett system varigenom även icke avtalsbunden arbetskraft kan erhålla avgångsbidrag,
- att arbetsmarknadsutredningens och arbetsmarknadsstyrelsens förslag rörande ökad företagsutbildning förverkligas, och
- att de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna genom särskild expertis blir föremål för en ingående analys i syfte att klarlägga deras effekt och effektivitet i relation till kostnaderna och de samhällsekonomiska verkningarna.

Stockholm den 25 januari 1968

Yngve Holmberg (h)

Rolf Kaijser (h)

Carl Eskilsson (h)

N. Yngve Nilsson (h)

G. Ivar Virgin (h)

Gösta Jacobsson (h)

Ragnar Sveningsson (h)